

Nagy Szabolcs

PARANOIÁS NAGY-ROMÁNIA?

– *Kratochvil Károly, illetve más magyar tisztek,
civiliek a román hadbíróság előtt* –

Az 1918 utáni erdélyi impériumváltás (és ezzel párhuzamosan jelentős Erdélyen túli magyar terület román megszállása) számos szakaszra oszlott. A térben és időben is elnyúló folyamat általános jellemzői időről időre, helyszínről helyszínre változtak. A román megszállók magatartását számos belső és külső körülmény befolyásolta. Folyamatos tárgyalásban álltak az antanttal a majdani határok felől, a megszerzendő területek tekintetében nem csak a háborúban vesztes Magyarországgal, de az első világháborúban szövetséges Szerbia vezetésével létrejött délszláv állammal is rivalizálniuk kellett.

Az eseményeknek elébe igyekvő – az antant mindenkori engedélyéhez képest folyamatosan túlterjeszkedő – magyarországi megszállás során is többféle arcukat mutatták. Általánosságban elmondható, hogy a várhatóan nekik jutó területen visszafogottabban nyúltak olyan eszközökhöz, melyeket később és jóval nyugatabbra Bandholtz tábornok civilizált hadviselő félhez méltatlannak minősített.¹ Felesleges volt a rablás-fosztogatás határát súroló, a csapatok szükségletein jóval túlmutató mértékű erőszakos rekvirálásokat lefolytatni, ott már általuk tudottan úgyis minden az övék volt. Kilépvé a még „ingó” területekre, majd tovább haladva azokra, melyek birtokát nem is remélhették, már más volt a helyzet. A MÁV² vagyona, vagy a budapesti javak ellen elkövetett visszaélések köztudottak. De az kevésbé, hogy települési szinten Győr volt az, ahonnan a főváros után a legtöbb értéket elvitték, elsősorban a helyi – országos szinten is fejlett – ipar eszközeit és termékeit elorozva. Persze ellenpéldák is akadtak, mint például Veszp-

1 Bandholtz, Harry Hill: *Napló nem diplomata módra. Román megszállás Magyarországon*. Budapest, 1993, Magyar Világ.

2 Pl. Majdán János: *A román megszállás következményei a MÁV hálózatára*. Tudományos előadás, Székesfehérvár, 2019. október 17. Az előadás szerkesztett formája megjelenés alatt.

rém, amely úgy tűnik, meglehetősen kevés sérüléssel megúsza a román megszállás „kalandját”. Ez egyrészt annak volt köszönhető, hogy a megszállásra már amúgy sem sok minden maradt a városban, másrészt a közeli Horthy-főhadiszállás is óvatosságra inthette az itteni román erőket, a Nemzeti Hadsereg katonái meg is szalasztottak a város közelében egy román járőrt.³

Az állam, a jogi- és magánszemélyek javait ért sérelmeken túl természetesen az embereket is érték atrocitások. A megszálló hadsereg Erdélyben főleg az állami alkalmazottakat zaklatta, de előfordult civil személyek kínzása, megölése is. Ezek általában a román hadsereg elleni vélt vagy valós tevékenység, esetleg értéktárgyak (részben szintén csak feltételezett) elrejtése miatt estek meg.⁴ A legsúlyosabb, legtöbb áldozattal járó (és szerencsére ezekben a minőségeiben egyedi) atrocitás a köröstárkányi „fekete húsvét” volt.⁵

1919 végére a helyzet konszolidálódni látszott. A román megszállás augusztus második felében elérte legnagyobb kiterjedését, Győr és Veszprém is ellenőrzésük alatt állt. A Vörös Hadsereg már augusztus legelején kapitulált és a Dunántúlon még létező csoportjai sem a románok, hanem az ellenforradalmi erők ellen léptek fel.⁶ A legnagyobb románellenes erő, a Székely Hadosztály már áprilisban letette a fegyvert, tagjainak jó része Erdélyben, illetve a Regátban lett fogva tartva. A Horthy vezette Nemzeti Hadsereg a nagyobb összetűzéseket kerülte a románokkal, az olyan alegység szintű összecsordulések pedig, mint amiről fentebb szóltam, a politikai- és hadvezetés ingerküszöbét nem érte el. Lassan Párizsban is kezdtek kirajzolódni a majdani trianoni határok. Minden adott volt tehát ahhoz, hogy a román vezetés megnyugodjék, és a kezére bízott országrészben békés módszerekkel stabilizálja berendezkedését. Gyakorolja azt a nagyvonalú, közösségi és egyéni jogokat a legmesszemenőbbekig figyelembe

3 Nagy Szabolcs: A „klerikális reakció” egy fészke a kommun alatt. A Tanácsköztársaság Veszprémben. In Nagy Szabolcs (szerk.): *A vörös és a fehér uralom háttországa. 1919. vidéken.* Veszprém, 2013, Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, 9–24., 18. o.

4 Gottfried Barna – Nagy Szabolcs: A Székely Hadosztály története. (2. bővített, javított kiadás.) Csíkszereda, 2018, Gutenberg, 194. o.

5 Gottfried–Nagy: i. m. 194–200. o.

6 Nagy Szabolcs: *Műli püspök temet.* Pápa, 2016, Jókai Mór Könyvtár, 150–160. o.

vevő nemzetiségi politikát, melynek hiányát a korábbi magyar állam szemére vetette.

Azonban nem ez történt. Először a magyar iskolákat vették el (államosították), majd elorozták a magyar egyházaktól a jórészt ezek fenntartására rendelt birtokaik döntő többségét.⁷ A magyar közigazgatást mindenütt átszervezték, igyekeztek hivatalnokait távozásra kényszeríteni. Ezt követően Erdély-szerte a magyarok ellen – különböző, a román állam elleni tevékenység miatt indított – perek zajlottak. Az alábbiakban pár példa segítségével ezt a folyamatot szeretném bemutatni. Adalékokkal szolgálok a legfontosabb kérdésekkel kapcsolatban: volt-e alapja az eljárásokban felhozott vádaknak, milyen jogi garanciákkal rendelkeztek ezekben a terheltek, összességében tehát igaz volt-e ezekkel kapcsolatban a magyar közvélemény felfogása, miszerint semmi másra nem szolgáltak, mint a korabeli erdélyi magyarság megfélemlítésére.

Az első per kiemelt szereplője – de nem fővádoltja – Csécsi Nagy Imre ezredes volt. Csécsi Nagy 1868-ban született Szatmáron. Gimnázium után a budapesti Ludovikát, majd a bécsi hadiiskolát is elvégezte. Csapatszolgálatra a lovas fegyvernemhez került, azt a magyar királyi 3. szegedi honvédhuszárezrednél kezdte, de az első világháborúban már a magyar királyi 2. debreceni honvédhuszárezred tisztjeként vett részt. Hamarosan parancsnoki beosztást nyert, előbb a 2. népfelkelő huszárezred parancsnoka lett, majd 1915-ben az 1. népfelkelő lovasdandaré. 1917-ben a pozsonyi katonai parancsnokság helyettes vezetőjévé nevezték ki. 1919. január 1-jén nyugdíjazták, az összeomlás idején Nagyváradon tartózkodott. Itt tartóztatták le 1919 végén a román hatóságok, hogy az első erdélyi „összeesküvés” per egyik fővádoltjává tegyék.⁸

A letartóztatások alapja egy konspirációs akció volt. A román hatóságok beépített emberei (a kor magyar sajtójának szóhasználatában: kémjei) körbejártak Nagyváradon, hogy a magyar Nemzeti Hadsereg céljára gyűjtsenek. Az adakozókat aztán letartóztatták, köztük

7 Benkő Samu: Az utolsó 70 év erdélyi magyar tudományossága. In *Magyar Tudomány*, 1993. 2. 222–231., 223. o.

8 Szentmiklóssy Géza (szerk.): *A magyar feltámadás lexikona*. Budapest, 1930, 512–513. o.

olyan prominens személyiségeket, mint gróf Széchényi Miklós váradi püspök, vagy Czifra Kálmán volt főispán. Mindez a városban óriási felháborodást keltett.⁹

Maga a per az előkészítő szakasz befejeztével, 1920. február 3-án kezdődött meg Kolozsváron, a hatodik hadtest hadbírósága előtt. Nemcsak erre, hanem a későbbiek során tárgyalt valamennyi perre igaz, hogy nem civil fórum előtt zajlott. A korabeli erdélyi (ugyanúgy ahogy a magyarországi) jogrendszer rendkívül kaotikus volt. A román állam felismerve, hogy az eltérő jogfejlődésű új területein nem lehet egy csapásra bevezetni a román jogrendet, átmeneti időt biztosított annak átvételére. Így a magyar jogszabályok többnyire még a '20-as évek elején is hatályosak voltak. Azonban a katonai megszállás időszakában a román hadijogot tekintették a területen érvényben lévőnek, ezért azt, és nem a magyar büntető perrendtartást alkalmazták a hatálya alá tartozó ügyekben. És az államellenes cselekmények ilyeneknek minősültek.

A vizsgálati időszakban néhányan – mint például a püspök és a volt főispán – tisztázódtak a gyanú alól. Így az elsőrendű vádlott Cserey Vilmos 51 éves, bardóczi születésű nyugalmazott alezredes, míg a másodrendű maga Csécsi Nagy lett. Vádlott-társaik: Szunyogh Albert 37 éves huszárőrnagy, Birtha Sándor 48 éves egykori alezredes, nagyváradi városi számvevő, Jankovich Tihamér 54 éves járásbíró, a város 43 éves alpolgármestere, dr. Lukács Ödön, egy Csapó Lóránt nevű ifjú, mindössze 22 éves főhadnagy és a 48 éves, dr. Örley György közjegyző. Mint a felsorolásból is látszik, vegyesen vádoltak katonai és civil személyeket. A katonák Csapó kivételével nyugalmazott állományban voltak, a civilek – bár fontos tisztségekkel bírtak – nem képviselték a közigazgatás és igazságszolgáltatás csúcsát.¹⁰

A terheltek köre egyébként valószínűleg azért is szűkült, mert az eljárás során a vád alapja is megváltozott. A perben az ügyész már nem adománygyűjtéssel, hanem egy konkrét, a román állam ellen irányuló összeesküvéssel vádolta a terhelteket, illetve Csapó főhadnagyt – aki a Horthy-hadsereg tisztje volt – kémkedéssel is. A vád szerint

9 *Kecskeméti Közlöny*, 1920. január 15., 3. o.

10 Mikes Imre: Erdély útja Nagymagyarországtól Nagyromániáig. In *Brassói Lapok*, 1930. augusztus 23., 5. o.

cselekedetük az erdélyi magyarság hadra fogható tagjainak egybeszervezésére irányult annak érdekében, hogy egy alkalmas pillanatban felkelést szítsanak, megkönnyítve ezáltal a magyar hadsereg erdélyi bevonulását. Végső soron tehát – még bőven Trianon előtt – az impériumváltást kívánták volna visszafordítani. A vád legfőbb bizonyítéka két irat volt, melyeket a védők (több közülük román nemzetiségű volt) a sziguranca komolytalan tákolmányainak tekintettek. Mint rámutattak, a levelek szövege sok helyütt értelmetlen, magyartalan volt, a bennük rejlő utasítások egy része pedig gyermekes, komolytalan. Ezen védekezést a román katonai ügyész élesen elutasította, a bíróság és a román igazságszolgáltatás elleni támadásként állította be. A védelem állítását alátámasztó tanúvallomásokat a tanúk és terheltek összejátszásának tulajdonította.

A terheltek azt egyébként maguk is egybehangzóan elismerték, hogy valóban volt közöttük valamiféle szervezkedés, azonban állításuk szerint az nem a román uralom, hanem a bolsevizmus ellen irányult. Mint mondták, elterjedt a városban, hogy a románok ki fognak onnan vonulni, és ebben az esetben féltő volt, hogy az ottani politikai helyzet miatt a munkásság magához ragadná a hatalmat.¹¹ A bíróság – elfogadva a vád állításait – sokkal szélesebb kontextusba helyezte az ügyet. Értékelése szerint Horthyék Erdély-szerzte hálózatot szerveztek a románok kiűzésére, mely hálózatnak csak az egyik eleme volt a váradi „sejt”. A másik fő „fészek” Temesvár volt, ahol ez idő tájt szintén egy komoly per zajlott, nagyon hasonló váddal, helyi magyarok ellen.¹²

A nagyváradi perben a vád a következőképpen írta le az eseményeket. A Horthy-hadseregtől érkezett Csapó főhadnagy vált Várad és Budapest összekötőjévé. A magyar főparancsnokság – Csapón keresztül – Cserey alezredest jelölte ki az akció vezetésére, a tényleges vezető Csécsi Nagy Imre ezredes volt. Szunyogh őrnagy afféle „vezérkari főnökként” az összeesküvés technikai irányítását kapta feladatául. Birtha Cserey és Csécsi Nagy letartóztatása után jutott vezető szerephez. Jankovich

11 Nagyváradi politikai helyzetéről l. Nagy Szabolcs: A tanácsköztársaság nagyváradi végnapjai. In *Új Nézőpont*, VI. 2019. 5–12. o.

12 Ennek eseményeivel nem foglalkozom, mivel azt részletesen ismerteti pl.: Borsi-Kálmán Béla: *Ifj. Niamessny Mihály és a temesvári Levente-per*. Budapest, 2010, Helikon.

Tihamér a konspirációs helyszínt biztosította, Lukács Ödön a siker esetén vette volna át a polgármesterséget, Örley György pedig kormánybiztos lett volna. A vádat három vádpont körül konkretizálták, „idegen megszálló sereg érdekében szőtt machináció a románok elleni támadás céljából, magyar katonai szervezet létesítése által”, „az ellenséggel történő összeköttetés létesítése annak előrenyomulása elősegítésének érdekében”, „az ország biztonságának veszélyeztetése Biharban megvalósítandó toborzási terv által”. Az első két vádlottat mindhárommal megvádolták, Szunyoghot az elsővel és a harmadikkal, Birthát az elsővel és másodikkal, Jankovichot és Lukácsot csak a harmadikkal, Örleyt a másodikkal és harmadikkal. Csapót a másodikkal és a csak őt érintő, magyar főhadiszállás számára történő kémkedéssel. A hadbíróság – rendkívül szokatlan módon – a tárgyalást az est bekövetkeztével nem függesztette fel, az ítélet másnap reggel született meg. Örley közjegyzőt 15 évnyi kényszermunkára, a többi hét vádlottat halálra ítélte.¹³ A terheltek természetesen fellebbeztek. Az ítélet nemzetközi felháborodást is keltett. A magyar fél megkérte a balkáni antantmisszió egyik tagját, az olasz Graziani tábornokot, hogy járjon közbe az elítéltek érdekében a román királynál. A lobbisikerrel járt, a nyomásnak köszönhetően a bukaresti legfőbb törvényszék elrendelte a halálos ítéletek ügyében az újrafelvételi eljárást.

A második pert 1920 júliusában tartották. A vád és a védekezés sem módosított álláspontján, ugyanazon tények mentén építették fel stratégiájukat. Azonban a védelem ismét rámutatott, hogy a vád bizonyítékai meglehetősen gyengék, azok legfeljebb az előkészítő szakaszba sorolható elméleti tevékenységekre vonatkoznak (tervezgetések, beszélgetések), de már olyan konkrét cselekményt sem tudtak felsorolni, mely a tevőleges előkészítéshez lett volna sorolható. Rámutattak arra is, hogy az első ítélet végrehajtása csak a románok elleni gyűlöletnek az erdélyi magyarság köreiből történő felszítására lenne alkalmas. Mindez arra volt elég, hogy a hét halálos ítélet helyett négy született, Lukács 11, Jankovich 5 évnyi szabadságvesztés büntetésben részesült, Birthát és Örleyt pedig felmentették.¹⁴

13 *Az Est*, 1920. február 20., 2–3.

14 *Friss Újság*, 1920. július 31., 3. o.

A terheltek természetesen ismét jogorvoslatért folyamodtak, aminek hatására a bukaresti legfőbb törvényszék szeptember 29-én ezt az ítéletet is megsemmisítette és új döntés meghozatala, az ártatlanság kimondása nélkül elrendelte, hogy az ügy többet nem bocsátható tárgyalásra. E lépés háttere, pláne jogalapja nem tisztázott. A legvalószínűbbnek az látszott, hogy a Román állam meghátrált a nemzetközi nyomás elől, nem kívánta magát kompromittálni. A terhelteket csak öt nappal az ítélet megsemmisítése után bocsátották szabadon. A kolozsvári magyarság részéről szimpátiatüntetetés kísérte az aktust, melyet katonai erővel kellett szétosztatni. Csécsiék Magyarországra történő távozását azzal a kikötéssel engedélyezték, hogy Románia területére többé nem térhetnek vissza.¹⁵

De kisebb jelentőségű ügyeket is tárgyalt ez időben a kolozsvári hadbíróóság. *„A román megszállás alatt levő magyar területen elkövetett hajmeresztő atrocitások. Ma két magyar városból érkezik román barbárság szomorú híre: Marosvásárhely az egyik, ahol Zernovián őrnagy, román állomásparancsnok és Mayer, a rendőrség főnöke összeesküvés vádjá miatt letartóztatta Dávid Dezső kereskedőt, Nagy Ferencet, a magyar nemzeti gárda volt kapitányát, Kosár Ferencet és Schüller Viktort, Dávid Dezső alkalmazottját. A románok azt a vádat emelték a letartóztatottak ellen, hogy a katolikus temetőben kézigránátot, géppuska muníciót és fegyvertőltenyeket ástak el. A letartóztatottak kijelentették, hogy a muníciót még a magyar nemzeti gárda működése idején ásták el. A románok azonban nem elégedtek meg ezzel a mentegetőzéssel, hanem még újabb letartóztatásokat eszközöltek.*

A másik város, ahonnan szomorú hírek érkeznek, Kolozsvár. A román hadbíróóság Gampe Lajos és Gábi Zsolt bűnügyét tárgyalta, akiket az ügyészség kémkedéssel vádolt. A bíróság mindkét vádlottat halálra ítélte. A hadbíróóság szorgalmasan folytatja munkáját: holnap újabb kémkedési perek tárgyalását kezdi meg, ezúttal Tachanel Bolesláv újságíró, továbbá

15 *Új Barázda*, 1920. november 3., 3. o. Csécsi Nagy Budapestre költözött, ahol altábornagyi kinevezést nyert, és a legfelsőbb honvédtörvényszék, valamint a főtiszti becsületügyi fellebbezési tanács elnöke lett. 1924-ben nyugalomba vonult. Három évig elnöke volt a HADRÓA-nak, és ezalatt sokat fáradozott a hadirokkantak érdekében. A Vaskoronarend II. osztályának, a Lipót-rend lovagkeresztjének, a Vaskorona-rend III. osztályának és több más háborús és békeidő kitüntetésnek tulajdonosa. Több előkelő társadalmi egyesület tagja. (Szentmiklóssy: i. m.)

Ferenczy Béla és társai kerülnek a vádlottak padjára, akiket az ügyészség szintén kémkedéssel vádol.

*A román jogtalanságok híre eljutott Párizsig is: a Távirati Iroda Neuillyből kelt szikratávirata jelenti ma délelőtt, hogy a magyar béke delegáció elnöke, gróf Apponyi Albert a Nagyváradon elítélt tisztek érdekében jegyzéket terjesztett a békekonferencia elé.*¹⁶

A fentiek közül különösen érdekes – már-már tragikomikus – az aradi származású, 19 éves hadapródjelölt, Gampe Lajos ügye. A zöldhatáron az anyjához átszökő Gampét Aradon vették őrizetbe és egy, a fogdában mellé helyezett agent provocateur segítségével kémkedés gyanújába keverték. A gyors tárgyaláson – annak ellenére, hogy védői bizonyították: az éretlen fiatalember henccegéből vállalt magára képtelen cselekményeket – halálra ítélték.¹⁷ Az ítéletet végül rajta sem hajtották végre. Még mintegy másfél évig raboskodott, míg egy fogolycsere-egyezménynek¹⁸ köszönhetően Magyarországra távozhatott. Ám a kitoloncolására várva, Nagyváradon szerelmes lett a fogda egyik gépírókisasszonyába és ezért hamarosan visszaszökött. Nagyon hamar elfogták, és letartóztatása közben öngyilkos lett.¹⁹

A következő nagyobb szabású bűnper 1920 szeptemberében zajlott Kolozsváron. Ennek két fővádlottja volt. Az egyik a Székely Hadosztály egykori parancsnoka, a hadosztály fegyverletétele után brassói fogságba került és ott letartóztatott Kratochvil Károly ezredes.²⁰ A másik Flohr János vezérőrnagy volt. Flohr Kisbéren született, a per idején 55 éves volt. A háború alatt szinte végig a m. kir. debreceni 2. huszárezredben szolgált, 1918 elején került át a m. kir. 28. népfelkelő gyalogdandár élére. Flohr a tekintetben különleges volt a terheltek között, hogy őt debreceni tartózkodási helyén tartóztatták le, tehát olyan területen, melyről a románok kevéssé remélhették, hogy a béketárgyalás nekik ítéli majd.

16 *Az Est*, 1920. február 22., 2. o.

17 Mikes Imre: i. m.

18 Akkoriban több ilyen létesült a román és a magyar fél között. Voltak meghatározott személyekre vonatkozóak és végül 1922 végén egy általános, minden politikai fogolyra vonatkozó is. Gampe még ez előtt, egy részleges amnesztiának köszönhetően szabadult. A magyar–román politikai fogolycsere akadályai. In *8 Órai Újság*, 1922. október 15., 4. o.

19 Gampe Lajos végzetes szerelme. In *Világ*, 1922. március 28., 7. o.

20 Gottfried–Nagy: i. m.

Ugyanez elmondható a harmadrendű vádlottról, Ányos Aladárról is, aki bár Veszprém vármegyei nemesi családból származott (ez a család adta a nemzetnek Ányos Pál szerzetes költőt is), de katonai szolgálata miatt Nyíregyháza vált tartózkodási helyévé. Bár – mivel a forradalmi viszonyok között nem kívánt tovább szolgálni – elfogatásának idején rendelkezési állományban volt, a várost nem hagyta el. A negyed- és ötödrendű vádlott dési volt, előbbit, Boross Gyulát ott is tartóztatták le, Kászonyi Zoltánt Kolozsváron találta meg a román rendőrhatalóság. Mindketten – szolgálaton kívüli – hivatásos tisztek voltak. A hatod-, és hetedrendű vádlottak erdélyi civilek voltak: Thurzó Béla tordai mérnök, illetve Péchy Pál szovátai kereskedő.²¹

A vádat Rădulescu ezredes képviselte. Ő egy rendkívül színes, költői képekkel tarkított vádbeszédet adott elő. *„Amint a nagyváradi összeesküvés perben beigazolást nyert, a magyar sovinizmus vészthozó szárnyait egész Erdély területére kiterjesztette. Az a gondolat, hogy a román csapatok kénytelenek lesznek a Tisza jobb partját kiüríteni, mindjobban elterjedt, ezzel egyidejűleg az, hogy ezen részleges visszavonulást felhasználván, Magyarország régi határa visszaállíttassék. Ezen sovén gondolat megvalósítása érdekében a Horthy nagyvezérkarnak szüksége volt egy szövetség megteremtésére és arra, hogy egyenetlenséget szítson úgy a civil lakosságban, mint az ifjú erdélyi hadseregben. Erre a célra megszerveztek egy, az egész Erdély területére kiterjedő hatalmas szervezetet, amely magába foglalja az összes ezen ügghöz hű elemeket, hogy fegyverrel vagy szóval hirdessék a boldogság ígését. Ezen eszmét hatalmas kémhálózat és a vármegyénként megszervezendő és a legjobb tisztek által vezetendő katonai egységek megszervezése által kellett megvalósítani, és a karhatalmi egységek feladata lett volna, hogy a román hadsereget hátra támadják akkor, amikor Horthy vezérlete alatt a hadsereg szembetámadott volna. Nagyon természetes volt, hogy a román megszállás alatti, de a demarkációs vonalon túli területek legyenek kiválasztva, azért tevékeny központtá Debrecen lett kiválasztva, amely egyidejűleg Nagyváradal és Temesvárral Flohr tábornok vezetése alatt állott. Annak dacára, hogy a nagyvezérkar utasításainak csak egy része találtatott meg, mégis a tények vizsgálatából kitűnik, ugyanaz az eszme: a régi független Magyarország ezeréves határainak visszaállítása.*

21 MNL VeML, XIV. 10. Kratochvil Károly altábornagy iratai. Kratochvil perének iratai.

A szervezkedés feladata: 1. Keresztény elemek összegyűjtése, akik a régi hadsereg tagjai voltak, hogy az új nemzeti hadsereg kereteibe lépjenek. 2. Irredenta előkészítése, a területi integritás és az országnak az idegen járom alól való felszabadítása érdekében. Bizonyára nem hiányozhattak a sorozásra, szervezésre, felfegyverzésre, kiképzésre stb. vonatkozó részleges titkos utasítások sem. Ezen szervezkedés egyik vezetője, jobban mondván mozgató lelke Siménfalvy Tihamér őrnagy²² a Székely Hadosztály volt vezérkari főnöke, mely hadosztály a románok ellen harcolt Zilah és Nyíregyháza között, s amelynek utolsó parancsnoka Kratochvil ezredes volt. Siménfalvy őrnagy, aki a Brassóba internált²³ hadosztály vezérkarától megszökött, szándékosan, ismerve a hadosztály tisztjeit, kiválasztja minden egyes megyéből a legalkalmasabbakat, akiket katonai egységek megszervezésével bíz meg. Ő ismeri azokat a helyeket is, ahol el volt rejtve a volt hadosztály pénze, lőszerre és fegyverei. Katonák és ügynökök ezen egész szervezetének kellett volna a szent napon az elkeseredés zászlaját Erdélyre felemelni, hogy segítségére legyen a Horthy hadserege működésének, hogy újból kétségbeesést és bánatot hozzanak, amelyet mindnyájan ismerünk, az áldott és román vér által bőségesen áztatott tájakra. De ez az örökös csillag, mely most is örökös ezen igazságszerető ország felett, gondoskodik arról, hogy be ne teljesedjék a terv, és hogy az önző kezdeményezők reményei, mint a homok e szélől hajtva, füstbe menjenek.²⁴

Mint a fentiekből látható, a vád még a váradi (és temesvári) szervezkedők ellen felhozottaknál is súlyosabb volt, hiszen egyrészt azok irányítását is Kratochviléknak tulajdonította, másrészt nem lokális, hanem egész Erdélyre kiterjedő mozgalom irányítását kívánta a vádlottakra bizonyítani. Az „összeesküvést” két, 1920 januárjában a megszállt területen elfogott állítólagos magyar főhadnagy vallomásának köszönhetően fedezték fel. Papp Tibor (a perben tanúként nem

22 Siménfalvy a brassói fogságból megszökött, majd a Nemzeti Hadsereg elhárításánál kapott vezető szerepet. Sajnos, nagyon érdekes, kémfilmben illő személyisége, korabeli tevékenysége, mely sok esemény háttérét megvilágíthatná, még nincs feldolgozva.

23 A Székely Hadosztály fegyverletételi egyezményében valóban internálásról egyeztek meg a felek, ez azonban csak egy kijelölt helyen való (erdélyi honosok esetében a lakhelyen) való tartózkodást, és a hatóságoknál történő rendszeres bejelentkezést vont volna magával. Ehhez képest mind a tiszti-, mind a legénységi állományt fogságba vetették, előbbieket Brassóban tartották fogva.

24 MNL VeML, XIV. 10. *Kratochvil Károly altábornagy iratai. Kratochvil perének iratai.*

szerepelt) és Tamássy Tibor (őt a vádirat Bálint Tódor néven is említi) kihallgatásukkor magukat magyar kémeknek vallották, és utazásuk céljaként az erdélyi megbízottaknak (a vádlottaknak) eljuttatandó üzenetek kézbesítését jelölték meg. Vallomásukban egy rendkívül zavaros történetet adtak elő. Állításuk szerint az ő feladatuk volt Debrecenben, Nyíregyházán, Berettyóújfalun, Nagyváradon, Tordán és Kolozsváron az ezeken a helyeken már szerveződő „fehér gárdáról” információt szerezni. Ezen túl megbízatást kaptak Garbai Sándor megölésére (ő a Tanácsköztársaság bukása után Kolozsvárra szökött és innen emigrált 1920 júniusában a kiadatásától félve). El kellett hozniuk Kászonyi századostól egy 20-25 millió Koronáról szóló nyugtát, melyet az Flohrnak állított ki a korábban tőle átvett összeg ellenében. Ez valószínűleg az úgynevezett „Székely Alap” Debrecenben maradt részét jelentette volna, amit Thuróczy István, kalandos lelkületű MÁV-tisztviselő előbb a románok elől Debrecenben elrejtett, majd Kratochvil utasítására Kolozsvárra vitt.²⁵ A „sejtek” vezetőinek – Debrecenben Flohr tábornok, Nagyváradon Birhta alezredes, Kolozsváron Kászonyi, Tordán Thurzó Béla, Désen Boross százados, Besztercén Arz Gusztáv, Zilahon Zeitler Ödön kapitány, Nyíregyházán Ányos alezredes – „kinevezési okmányait” is ők szállították, melyek egy részét sikerült is náluk lefoglalni.

A vallomások hatására a román 20. hadosztály és a Tisza-csoport azonnal letartóztatásokat rendelt el, az ügyész megállapítása szerint kissé korán. Flohr esetében megállapították, hogy őt a január 5-6 közötti éjszakán felkereste egy magyar kém, bizonyos Zupka főhadnagy, aki titkos iratokat vitt neki. Az ezredes titkos helyre beszélt meg a kémekkel találkozókat, és mivel időközben megneszelte közelgő letartóztatását, elrejtőzött. Végül családja letartóztatásának hatására adta fel magát.

Kratochvilt ugyanezen időben tartóztatták le Brassóban. Ő Tamássy információi szerint Gross Márton és Hautzinger Gusztáv (ő később Jány vezetéknevvel játszott történelmünkben fontos szerepet) százados vezérkari tisztek segítségével Brassóban „fehér gárdát” szervezett. Erre

25 A Székely Alapról és annak korabeli sorsáról bővebben l. Gottfried Barna: Kurucok és internáltak (Székelyek a vörös és a nemzeti hadseregben, illetve román fogságban, 1919–1920). In *Székelyföld*, 2008. január, 355–380. o.

egy házkutatás során megtalált jegyzék volt a bizonyíték, melyben valaki megjelölte a Székely Hadosztály internált tisztjei közül a politikailag megbízhatatlanokat.

Az ügyész Boross Gyula dési letartóztatását a legsikeresebbek közé sorolta. Ez a következőképpen történt. *„Valóban Isán hadnagy ügyességének köszönhető, február hó 4-én, hogy Boross Gyula századost letartóztatta és Hatfaludy Ernő főhadnagy segítségével kiderült, hogy a vádlottnak egy kinevezési okmánya volt és hogy felszólította Hatfaludyt, hogy a szervezkedésbe lépjen be. Boross kijelentette, hogy beszélt Halmyval, a volt táblai elnökkel. Elkéretvén a kinevezési okmány Boross Gyulától, azt állította, hogy az átvételtől számított ötödnapra a tűzbe dobta. Boross százados február 7-én kijelenti, hogy az okmány megvan és azt átadja. Hazamegy, a klozetba lép, melynek plafonjáról egy festett deszkát lefeszít, előveszi a vászonra írt okmányt és átadja. Ezen okmány azonos a Tamássy Tibornál találttal, amiért is valódisága iránt nincsen semmi kétség. Ami pedig a Bodonköz utca 7. szám, Ebei Károlynál történt összejöveteleket illeti, ezek sem voltak táncórák, hanem a szervezkedés megvalósítása a magyar hadsereg volt tisztjei és altisztjei segítségével.”*

Nem mindenhol volt azonban „klozetből” előkerített papírokkal szerencséje a román hatóságoknak. Kászonyi Zoltán századost például – bár Tamássy a szervezkedés pénztárosaként jelölte meg – annak ellenére tartóztatták le Kolozsvárott, hogy semmi kézzel fogható bizonyíték nem állt rendelkezésre vele kapcsolatban. A hatóságok Tamássy egyetlen állítását sem tudták igazolni, és Kászonyi sem vallott be semmit az ellene felhozott vádak közül.

Tordán kissé más volt a helyzet. Itt Thurzó Béla tartalékos főhadnagyot (civilben építész mérnök volt) a katonai szervezkedés, gróf Bethlen Sándor Torda-Aranyos vármegye korábbi főispánját a városi elit, Sinka Sándort és Fülöp Sándort pedig a helyi munkásság megszervezésével vádolták. Minderre összesen két besúgótól származó információ áll rendelkezésükre „bizonyítékként”, illetve Thurzó kapuereszében találtak egy elrejtett, zárzat nélküli Mannlichert²⁶, 151 töltényt, 2 szuronyt szíjjal és egy szuronytokot.

26 Az első világháborúban ez volt a Monarchia haderejének legelterjedtebb lőfegyvere, hadipuskája.

Hasonlóan „erős” bizonyítékok álltak rendelkezésre Ányossal kapcsolatban is. A Nyíregyházán lezajlott házkutatás során semmit sem találtak, „*de midőn február 15-én autón Debrecenből Nagyváradra szállították [Ányost – a szerző], a Papp Tibor fülébe súgta a jelszót »Csepeletről bucka«, ami a létező szervezkedés és az abban való részvétel világos bizonyítéka.*” Az informátorok szerint az állomáson vagonok voltak fegyverrel megrakva, a hatóságok „természetesen” ezeket sem találták...

Mindezeket a „tényeket” így próbálta koherens egészzé tákolni az ügyész: „*A fent felsorolt tényekből, amelyek a maguk rendjén egy rendszert alkotnak, mely nem egyéb, mint eleme annak a komplexumnak, ami a magyarok kormányzati politikai doktrínája. Ha megengedjük, amit ők állítanak, hogy a fehér gárda szervezése a kommunizmus ellen és a mi hadseregünk békés visszavonulása esetére történt, miért nem cselekedtek tisztességesen, nyíltan és miért tették titokban, a magyar parancsnoksággal összeköttetésben, ami bűnösségük legvilágosabb bizonyítéka, amit letagadni lehetetlen, különösen vászonra írt, ruha vagy kabát bélésébe írt kinevezések és utasítások, amelyek titokzatos módon lettek kézbesítve, nem szolgálhatnak egyebet, mint az általunk jelzett célt.*”²⁷

A vád alapja tehát semmi más nem volt, mint két személy, nagyobb részt Tamássy Tibor, kisebb részt Péchy Pál – maga is terhelt a perben – vallomása. Ehhez kerestek még egy-egy terhelt esetében kiegészítésül tanúkat. Péchy szavahihetősége erősen kérdőjeles volt. Védője – a román nemzetiségű Statescu Angelu – véleménye szerint teljesen beszámíthatatlan volt. Örökölt betegségben szenvedett, a per idején közvetlen hozzátartozói közül egy testvére és egy unokaöccse is az örültek házában volt, apja és nagyapja korábban ott is hunyt el. A bajt tetézendő még alkoholizmussal küzdött (sikertelenül), álmatlanságban szenvedett, képzelgések gyötörték. Ez utóbbiakat nem is tudta a valóságtól megkülönböztetni. Katonai szolgálata alatt tünetei hangsúlyosabbakká váltak, üldözési mánia is kialakult nála, illetve nagyzo-lási hóbort. Mindezek alapján Péchy inkább Rejtő Jenő könyveibe kívánczó figurának tűnik, semmint egy ilyen súlyos vád miatt zajló per koronatanújának.

27 MNL VeML, XIV. 10. Kratochvil Károly altábornagy iratai. Kratochvil perének iratai.

Tamással ilyen „rendszerszintű”, nyilvánvaló problémák nem voltak. Szerepe azonban annyira ellentmondásos volt, hogy az mindenképpen megingatta a szavahihetőségébe vetett hitet. Dr. Román Valér²⁸ ügyvéd – aki korábban a nagyváradiak védelmében is fontos szerepet töltött be – erre a körülményre a tanúhoz intézett kérdéseivel élesen rá is mutatott. Mint Tamásy elmondta, 1916-ban önkéntes őrmesterként lett rokkant, majd a forradalmak idején ismét aktív szolgálatot vállalt és a Nemzeti Hadsereg hadnagya lett. Vallomása szerint önként jelentkezett egy, a Tiszánál őrködő román egységnél, és kérte, hogy vigyék a 20. hadosztályhoz. Arra a kérdésre, hogy mi vezette a nemzete elleni fellépésre, megtagadta a választ. Az ügyész eközben folyamatosan igyekezett a tanúvallomást és a tanúhoz intézett kérdéseket megakasztani, mondván, hogy a tanú személyes körülményei nem tartoznak a vádhoz. Román Valér azonban ragaszkodott a kérdés tisztázáshoz, ezért indítványozta, hogy Tamásy meghallgatását zárt ülés keretében folytassák. A bíró az indítványnak helyt adott.

Sajnos, a zárt ülés jegyzőkönyvét, vagy annak leiratát kutatásaim során nem kaptam kézhez. Egyéb adatokból azonban valószínűsíthető, hogy tettének magyarázata az, hogy Tamásy román kém volt. Neve – gyanús körülmények között – már másutt is felbukkant. 1919 júniusának közepén Szegedről indulva átszökött a vörösök vonalán és a Vörös Hadsereg akkori, gödöllői főhadiszállására ment. Itt rövid ismerkedés, helyzetfelmérés után követelni kezdte a Vörös Hadsereg pontos hadrendjét és a részletes vázlatát. (A bomlófélben lévő hadsereg nemzeti érzelmű vezetői közül néhányan már keresték Horthyékkal a kapcsolatot, amit a későbbi vezérkari főnök, ekkor a vezérkari osztály vezetője, Julier Ferenc nem is tiltott meg számukra.) Mikor nem kapta meg, fenyegetőzni kezdett, majd távozott. Mire pár nap múlva visszatért, Lorx Viktor ezredes igazolta, ezért kérései teljesültek.²⁹ Így a dokumentumok eljutottak Szegedre, de nem kizárt, hogy az antanthoz,

28 A magyar lapok évtizedekkel később is következetesen így írták nevét, annak ellenére, hogy minden bizonnyal román nemzetiségű volt és e körülményt (bár elsősorban az óromániai származású személyek esetében) a névhasználat során figyelembe szokták venni.

29 Dr. Somogyi Zoltán: A június 24-iki ellenforradalom és a ludovikások. Budapest, 1920, Pátria, 34–35. o.

esetleg a románokhoz is. Ahogy a téma kutatója, Fogarassy László megjegyzi, Tamássy Debrecenben közismert volt, mint román agent provocateur.³⁰

Mindez nem jelentett sok jót a vád számára. A többi tanúvallomás ugyanis szinte kivétel nélkül a vádlottak védekezését támasztotta alá. Az egy, félig-meddig kivételt Hatfaludy Ernő dési földbirtokos jelentette, aki elmondta, hogy Boross százados arról győzködte, jó lenne valamilyen szervezetet létesíteni arra az esetre, ha a román csapatok kivonulnak. Boross felhatalmazásáról azonban ő sem tudott.

Thurzó édesapja azt vallotta, azért írta alá a jegyzőkönyvet, miszerint a házukban fellelt fegyver a fiáé, mert ő nyelvismeret hiányában nem tudta azt elolvasni és a román nyomozók annak tartalmáról valótlant állítottak. Thurzó testvére sem tudott arról, hogy bátyja bármiféle szervezkedés részese lett volna. Az ellene valló informátorról a védelem következő tanúja – Endes Mariska – azt vallotta, hogy régóta esküdött: korábbi sérelmeit megbosszulja Thurzón.

Kratochvilnak gyerekkori iskolatársa, egy Schmidt nevű brassói keramitgyáros igazolt alibit, aki megengedte, hogy az a gyárában dolgozzon.³¹ Ezen időszak alatt elmondása alapján Kratochvil a gyárban senkivel nem érintkezett. A védőbeszédék közül Kratochvil védőjéé, dr. Opreaé volt a legrészletesebb. Felidézte, hogy az ezredet már nagyon hamar letartóztatták és Erdélyben ide-oda hurcolták. Volt fogságban Nagyváradon, Szamosújváron, Kolozsváron, de semmit nem tudtak rábizonyítani. (Azt a védő nem említette, hogy „utaztatásának” volt egyfajta pszichológiai hadviselés jellege is. Váradon az alatta szolgáló hadapródok iskolájában, Szamosújváron Rózsa Sándor egykori cellájában, Kolozsváron pedig a hadosztálya megalakulásának színhelyén, a Fellegvárban tartották fogva.) A védő végre egy konkrét jogszabály-helyet is említett beszédében, védecére többek között a román katonai büntetőtörvénykönyv 53. §-ában meghatározott bűncselekményt akarták rábizonyítani, mely azt mondta: ha valaki alattomos

30 Fogarassy László: A Magyarországi Tanácsköztársaság katonai összeomlása. In *Történelmi Szemle*, 1981. 1., 20–50., 22. o.

31 Kratochvilék brassói fogsága több időszakra osztható. A fegyverletétel után a brassói Fellegvárban a tisztek többségét szigorú őrizetben tartották. Majd ez időnként enyhült, szabadon kijárhattak a városba. Kratochvil házasságot is ez idő alatt kötött, igaz konspirációs tevékenység segítségével.

úton, hamis szándékkal az állami érdek ellen tör, katonai műveleteket megghiúsítani akar, büntetendő. Ilyen cselekményt nyilvánvalóan nem lehetett rábizonyítani, amiatt meg, hogy esetleg Budapesten valaki(k) őt szemelték ki egy szervezet élére, ő, mint passzív alany, nem büntethető. Mindennek hatására a 3. tárgyalási napon a bíróság nem tehetett mást, mint hogy meghozta döntését. Mivel a vád egyetlen meg nem döntött bizonyítéka a Boross százados „klozetjából” előkerült „kinevezés” maradt, Borosst öt évnyi kényszermunkára ítélték. A többi vádlottat kénytelen-kelletlen felmentették.³² Kratochvil és a többi tényleges tiszt az ítélet után Magyarországra távozott.

De az „országos méretű összeesküvés” megbukott teóriája nem zárta le Erdélyben a hasonló vádakkal indított politikai perek korszakát. Még két évvel később, 1922 júliusában is születtek ilyen ítéletek. Július 22-én a kolozsvári *Ellenzék* az „új nagyváradi per” előző napon történt lezárásáról adott hírt. Az ítéletet a Kratochvilék ellen még a vádat képviselő Rădulescu ezredes hadbíró hirdette ki. E szerint távollétében ítélte a hadbíróság Kotz Friedrich szakaszvezetőt, Frank Józsefet és Römiger Istvánt szökés és kémkedés miatt 10 évi, Utz Imrét, Kádár Istvánt kémkedés miatt 5 évi kényszermunkára. Felmentették a jelenlévő Lehoczky Rudolf volt belényesi postafőnököt, Pintér Remus és Keresztes Lajos hivatalnokot. Sós József szökés címén 4 hónap, Köhler Károly és Schnell Henrik szintén szökés miatt 6 hónapos szabadságvesztés büntetésben részesült. Rössler Walter sikkasztás miatt 4 hónapot kapott. A Tarsch János szakaszvezető ellen emelt vádat megsemmisítette ugyan a hadbíróság, de békében elkövetett kémkedés miatt vád alá helyezte.³³ Ez az ügy egyébként nagyon szövevényes volt. A főtárgyaláskor már közel egy éve megindult az eljárás. Az ügyről szóló tudósításokat olvasva, az kísértetiesen emlékeztetett a Kratochvil perre, a vádak jórészt azon alapultak, hogy valakinek az állítása szerint valaki beszélt valakivel...³⁴ Természetesen az agent provocateurs sem hiányozhattak. Közben az amnesztiarendelet miatt számos terhelt mentesült, érdekes módon Lehoczky is, akinek ügyében később mégis

32 *Ellenzék*, 1920. szeptember 30., 1-2. o.

33 *Ellenzék*, 1922. július 6., 5. o.

34 *Ellenzék*, 1922. július 6., 5. o.

döntött a bíróság.³⁵ Lehoczky egyébként önmagában is érdekes figura volt, Nagyvárad volt polgármesterének, Rimler Károlynak az özvegyével élt együtt, mivel felesége az özvegy fogadott leánya volt. Rimler Károlyné 1926-ban öngyilkosság következtében hunyt el, mivel vejét sikkasztás miatt letartóztatták.³⁶

A perekre tehát általánosságban jellemző volt, hogy bár nagyon súlyos ítéletek születtek, azokból végül keveset hajtottak végre. Ezen körülményben minden bizonnyal a nagymértékű nemzetközi felháborodás is szerepet játszott. A terheltek által elszenvedett sérelmek viszont így is tetemesek voltak, sokukat évekig tartották nagyon sanyarú körülmények között fogva, és felmentésük után sem nagyon igyekeztek biztosítani a magyar területre történő távozás lehetőségét. De hogyan értékeljük a perek alapjait? Kijelenthető-e, hogy azok minden esetben teljes mértékben koncepciós jellegűek voltak, csupán a román fél paranoiája hozta őket létre? A kérdés megvilágításához szükségünk van némi büntetőjog elméletre. A terhelt felmentésének lehetséges okai között meg kell különböztetnünk a bűncselekmény-, illetve a bizonyítottság hiányát. Az első esetben a per során bebizonyosodik, hogy a terhelt nem követte el a terhére rótt bűncselekményt, köznyelven: ártatlan. A második esetben ez nem tudható, annyi történt csupán, hogy a rendelkezésre álló bizonyítékok nem voltak elégségesek ahhoz, hogy bebizonyítható legyen a vád állítása. Ettől még a terhelt elkövethette a bűncselekményt, csak a hatóságoknak azt nem sikerült bebizonyítani (természetesen ez nem jelenti azt, hogy mindenképpen el is követte).

A nagyon részletesen feldolgozott temesvári per ezt a különbséget szépen szemlélteti is. Temesváron elsősorban azok a diákok – az úgynevezett Leventeszövetség tagjai – szövetkeztek, akik már a forradalom alatt létrehozták a helyi baloldali mozgalmat felügyelni kívánó diákorséget. A román megszállás alatti szervezkedésnek is az a hír jelentette alapját, miszerint a várost hamarosan kiürítik a románok. Ebben a helyzetben érthetően nem a románok ellen kellett készülni, hanem a gazdátlanná vált város felügyeletének átvételére. Azonban ahogy Váradon, úgy Temesváron is jelen voltak az eseményeknél a

35 *Ellenzék*, 1922. június 21., 4. o.

36 *Az Est*, 1926. október 7., 7. o.

Horthy köreiből érkezett fiatal tiszték, akik feltűnése joggal ébreszthetett gyanakvást a románokban. Azt azonban, hogy az ő szerepük mire terjedt ki, mire tudták rávenni a temesváriakat, nem volt bebizonyítható.³⁷

Valószínű, hogy Kratochvilék sem voltak teljesen ártatlanok. Egy Thuróczy István nevű MÁV-alkalmazott e zűrzavaros időkben szinte James Bondként működött. A forradalom alatt Pogány József, a katonatanácsnak a Székely Hadosztállyal ellenséges viszonyt ápoló vezetője ellen tervezett – megghiúsult – merényletet. Majd, ha lehet, még magasabbra tört, 1922-ben már I. Ferdinánd román királyt szemelte ki célpontul. Mint a történelmet ismerők sejtethetik, ezúttal sem járt sikerrel. A két merénylet között viszont – mint a Gottfried Barna által feldolgozott, a veszprémi Kratochvil hagyatékban őrzött memoárjából kiderül és a Székely Alappal kapcsolatban már utaltam rá – ő volt a szegedieket a megszállt területeken maradt tisztekkel összekötő személyek egyike. 1919 augusztusától látta el ezen feladatot, és elmondása szerint a megbeszélések során őszre pontosan az a gondolat fogalmazódott meg a szervezőkben, amellyel a román hatóságok a fenti perek terheltjeit vádolták: a Nemzeti Hadsereg megerősödése után támadást indítanak a románok ellen, az offenzívával egy időben pedig a Székelyföldön felkelést robbantanak ki. Úgy emlékezett, az erdélyi parancsnokság Kratochvil Károly ezredesből és volt vezérkari tisztjeiből állt volna, és az egész ügynek csak Kratochvilék letartóztatása vetett véget.³⁸ Hogy ez is csak az ez időben és e tájon oly gyakran feltűnő színes fantáziájú kalandorok egyikének fantazmagóriája volt-e, azt nem tudhatjuk. Unus testis, nullus testis. Amíg nem bukkan fel új forrás e tekintetben, távolságtartással kell kezelnünk a Thuróczy által leírtakat. De hogy egy másik idevágó közhelyet is idézzek: nem zörög a haraszt...

37 Jakabffy Elemér – Páll György: *A bánági magyarság húsz éve Romániában (1918–1938)*. Budapest, 1939, Studium, 107–114. o.

38 Gottfried Barna: Thuróczy István és a román király elleni merényletterv. In *Székelyföld*, 2010. július, 79–101. o.